

БУХОРО АМИРИ ШОҲМУРОД ДАВРИДА БАРПО ЭТИЛГАН ИМОРАТЛАР ВА УЛАРНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.91.95.003>

Умарова Муҳайё,

*Камолиддин Бехзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн
институтини ўқитувчиси, ЎзР ФА Тарих институти изланувчиси*

Аннотация. Мақолада Бухоро амири Амир Шоҳмурод ҳукмронлиги даврида барпо этилган иморатлар ва уларнинг қурилишига хос хусусиятлари, қурилиш жараёнида ишлатилган қурилиш ашёси ва уларнинг турлари, иншоотларнинг ҳозирги кундаги аҳамияти тўғрисида маълумот берилади. Болоҳовуз масжиди, Самарқанддаги Чорсу савдо маркази, Бухоро ва Самарқанд шаҳридаги мадрасалар Бухоро амирлигида қурилган иморатларнинг ҳозирги кундаги аҳволи ва уларга бўлган эътибор ёритиб берилган. Амир Шоҳмурод даврида қурилган иморатларнинг қай даражада аҳоли манфаатларига хизмат қилганлиги тўғрисида маълумотларга эга бўламиз.

Калит сўзлар: Бухоро амирлиги, Амир Шоҳмурод, Болоҳовуз, Чорсу, Самарқанд, айвон, масжид, мадраса, вақф мулки, савдо маскани, галерея, сузорма иншоотлар.

ПОСТРОЕННЫЕ ЗДАНИЯ ВО ВРЕМЕНА ПРАВЛЕНИЯ БУХАРСКОГО ЭМИРА ШАХМУРАДА И ИХ ЗНАЧЕНИЕ

Умарова Муҳайё,

*преподаватель Национального института искусства и дизайна
имени Камолиддина Бехзода, научный сотрудник института Истории
Академии наук Республики Узбекистан.*

Аннотация. В этой статье представлена информация о зданиях, построенных во время правления бухарского правителя Эмира Шахмурада, и их особенностях строительства, строительных материалах, использованных в процессе строительства, и их типах, текущем значении этих построек. Мечеть Болоховуз, торговый центр Чорсу в Самарканде, медресе в Бухаре и Самарканде освещают современное состояние построенных в Бухарском эмирате зданий и уделяемое им внимание. У нас будет информация о том, насколько здания, построенные во время правления Эмира Шахмурада, служили интересам населения.

Ключевые слова: Бухарский эмират, Амир Шохмурод, Болоховуз, Чорсу, Самарканд, навес, мечеть, медресе, фундаментное имущество, торговый центр, галерея, ирригационные сооружения.

BUILDINGS BUILT DURING THE REIGN OF THE BUKHARA EMIR SHAKHMURAD AND THEIR SIGNIFICANCE

Umarova Mukhayo,

*Lecturer at the National Institute of Art and Design named after
Kamoliddin Bekhzod, researcher at the Institute of History of the Academy
of Sciences of the Republic of Uzbekistan.*

Abstract. This article provides information about the buildings built during the reign of the Bukharian ruler Emir Shahmurad, and their construction features, building materials used in the construction process, and their types, the current meaning of these buildings. The Bolokhovuz Mosque, the Chorsu shopping center in Samarkand, madrasahs in Bukhara and Samarkand highlight the current state of the buildings built in the Bukhara Emirate and the attention paid to them. We will have information on how the buildings built during the reign of Emir Shahmurad served the interests of the population.

Key words: Bukhara Emirate, Amir Shokhmurod, Bolokhovuz, Chorsu, Samarkand, canopy, mosque, madrasah, fundamental property, shopping center, gallery, irrigation facilities.

Кириш. Ўзбекистон давлати ва тарихида шундай шахслар борки, улар давлатнинг тараққиётига ўзининг муносиб изларини қолдирганлар. Шундай тарихий шахслардан бўлган Амир Шохмурод Бухоро амири сифатида фаолият бошлагандан сўнг (1875 йил) давлат бошқарувининг барча жабҳаларида ислоҳотлар ўтказган. Давлатни таназзулдан чиқариш ва уни ривожлантириш зарур бўлганлиги учун ҳам, ислоҳотларни мақсадли равишда бирин кетинликда амалга оширилишини таъминланган.

XVIII асрнинг 20 йилларида бошланган ўзаро курашлар натижасида Бухоро амирлиги худудлари таланган, вайрона ҳолига тушиб қолган эди. Амир Шохмурод мамлакатга кўплаб қурувчи, кошинпаз ва наққош усталарни теварак атрофдан олиб келтириб, иншоотлар қурилишига катта аҳамият берган. Ҳукмронлигининг дастлабки йилларидаёқ масжид, мадрасаларнинг қайта тикланишига ва барпо этилишига кўпроқ эътибор қаратган. Шу билан бир қаторда бозор, мелиорация ва ирригация қурилишини, қаровсиз ерларнинг ўзлаштирилишини амалга оширган.

Унинг даврига тегишли иншоотлардан айримларигина ҳозирги кунгача сақланиб қолган бўлсада, бу иморатларнинг қурилишида уларнинг диний ва илмий аҳамиятига, халқчиллигига ва инсонларга фойда келтиришига кўпроқ эътибор қаратилганлигини кузатишимиз мумкин. Иморатлар қурилишида анъанага кўра ғиштин [1] (пишган

ғишт), сангин [2] (аксарият ҳолларда пишган ғишт, кўп ҳолларда тошдан фойдаланилган), чўбин [3] (чўпқори), хом ғишт (Ўзбекистон худудида кенг тарқалган иморатлар қуриш хомашёси) ва ганч [4] усулларидан фойдаланилган. Ҳозирги кунгача сақланиб қолган Бухоро шаҳридаги Болоховуз масжиди ва Самарқанддаги Чорсу савдо иншоотлари бунинг ёрқин далилидир.

Тадқиқот методологияси. Мақолада умумий қабул қилинган методлар – холислик, тарихий таҳлил, қиёсий-мантикий таҳлил, хронологик кетма-кетлик тамойиллари асосида Бухоро амири Амир Шохмурод даврида қурилган иншоотлар ва уларнинг ҳозирги кундаги ҳолати баён этилади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Бухоро давлатчилиги тарихи жуда қадимий тарих ҳисобланади. Бу ҳақда кўплаб китоблар ёзиб қолдирилган. Улардан Бухоро амирлиги тарихнавислари Мирзо Салим Сомий, Мирий, Мирза Бадиий, Аҳмад Дониш, Садриддин Айний ва шу қаторда тарихчилар олимлардан В.Вяткин, Л.Н.Соболев, Азамат Зиё, З.Муқимов, А.Мухамеджанов, Қ.Ражабов, М.Ю.Саиджанов, Я.С.Ашуров, А.Жуманазаров ва бошқаларнинг асарларидан маълумотларни учратамиз. Мақола учун Ўзбекистон Миллий архивининг И-126, И-323 - фонд ҳужжатлари ҳам ўрганилди.

Таҳлил ва натижалар. Бухоро амирлиги ҳудудларида Амир Шохмурод даврида барпо этилган иморатларнинг ҳозиргача сақланганлигини кўришимиз мумкин. Иморатларнинг асосий қисми бизнинг замонамизгача етиб келмаган бўлсада, етиб келганлари ҳозирги кунда ҳам тарихий аҳамияти беқиёс бўлган тарихий иморатлар ҳисобланади.

Бухоро шаҳрининг тарихий обидаларидан бўлган Боло ҳовуз қадимий ва тарихий аҳамиятга молик иншоотларидан бўлиб, Амир Шохмурод ташаббусига кўра, халқ билан биргаликда жума намозини ўқиши учун мўлжаллаб қурдирган [5]. Байрам кунлари амирнинг масжидга ташрифи чоғида Арқдан Боло ҳовузга бўлган майдонга қимматбаҳо гиламлар тўшалган. Амирнинг ўзи ҳам масжидда намоз ва байрам хутбаларини ўқиб борган. Амир Шохмуроддан сўнг бу масжид Бухоро амирлари (маъмурияти)нинг ҳайит ва жума намозини ўқийдиган масканга айланган.

Ансамблнинг асосий қисмларидан бири ҳовуз бўлиб, масжидга ташриф буюрганлар ундаги сувдан фойдаланиб, махсус жойда таҳорат олганлар. Боло ҳовуз узоқ йиллар мобайнида сув манбаи сифатида ҳам хизмат қилиб келган. Мешкобчилар теридан тикилган мешкобга Боло ҳовузга жойлашган ҳовуздан сув олиб, Бухоро бозорларида сотишган [6].

Ўша даврда Бухоро амирлиги иқтисодий оғир вазиятни бошидан

Ўтказишига қарамасдан, халқ амалий ва безакчилик санъати асосида масжид жуда чиройли қуриб битказилган. Намоз ўқиладиган жой одатдаги каби одми ва расмлардан ҳоли. Амир Шохмуроднинг ўзи ўта тақводор бўлганлиги учун ҳам, Куръон суралари ва безакларнинг санъаткорона усулда ишлатилишини назорат қилган. Бинога ишлов берилиши замирида намозхонни чалғитмаслик мақсад қилинган. Барча мусулмонларнинг ибодат жойлари каби, масжид ҳам Каъба томон йўналтирилган ва унга қараган девор меҳробининг ўнг томонидаги бўш жой билан белгиланади, бу минбарда имом намоз ва байрам хутбаларини ўқийди. Амир Шохмурод иншоотни қишки ва ёзги мачитдан иборат шаклда қурдирган. Кейинчалик Боло ҳовуз ансамблига қўшимча сифатида минора қурилган (1917 йил ушбу минора устаси ва раҳбари усто Ширин Муродов ҳисобланади).

Боло ҳовуз ансамблининг ёзги масжидидаги осмонга интилган ганж ўймакорлиги асосида ишлов берилган ёғоч устунлар - ингичка хурмо дарахтини эслатади. Бадиий мукамаллик намунаси ва рассомлар имкониятларини намойиш этган айвон плафонд (айвон шифти-юқори қисми)нинг саёз релъеф фонида турли хил нақшлар, деворлари эса геометрик ва гул нақшлари билан уйғунлашган ажойиб ганж ўймакорлигидан ташкил топган бу устунлар, масжиднинг кириш қисмини жозибадорлигини оширади. Ҳозирги кунда ҳам бу айвон ўзининг жозибадорлиги ва сталактит усулида (шифтга осилган шакллар (музлар, сомонлар, бахрама ва бошқалар) бирлаштирган ёғоч устунларнинг ишлови билан барчани ром этади. Шунинг учун ҳам Боло ҳовуз нафақат маҳаллий балки, халқаро миқёсда ҳам туристик масканга айланган.

Самарқанд шаҳрининг марказида айланиб юриб, гумбазли паст бино “Чорсу”ни кўришимиз мумкин. Шаҳар марказида олти қиррали Чорсу - “Тоқи мусаддас” (“мусаддас” - арабчада олтилик) деб аталган. Форсийдан “чор” – тўрт, “су” – иқлим, йўл деб таржима қилинади, Марказий Осиёда эса қадимги даврлардан бир нечта кириш жойлари бўлган ёпиқ бозорлар шундай деб аталган.

Самарқандда Регистон ансамблининг шимоли-шарқидаги бу иншоот 1785 йилда Амир Шохмурод томонидан барпо этилган бўлиб, тўртта кириш жойидан иборат. Юқоридан бино олтибурчак билан қопланган, унинг устида катта гумбаз бор [7]. Ҳар бир кириш қисмида яна олти кичик гумбазлар жойлашган. Бинонинг деворлари 12 бурчакли призма шаклида шакллантирилган ва катта марказий гумбазга ва тўрт кичик гумбазга эга бўлиб, улар бинонинг кириш жойлари устунида жойлашган. Самарқанд учун анъанавий бўлган оч жигар ранг тошдан қурилган, деворлари камар ва миллий нақшлар билан безалган.

В.Вяткин ўзининг “Қадимий Самарқанд ёдгорликлари” (“Памятники древности Самарканда”) асарида: “Чорсу – ёш ёдгорлик: унга ҳали 150 йил ҳам бўлмади. Самарқанддаги халққа тегишли бўлган иншоот сифатида эътиборни тортади. Савдо учун мўлжалланган бўлиб, ҳозиргача шу фаолиятни юритади” [8, С.10] деган маълумотларни беради.

XX аср бошигача бу бино “кўп қиррали” бўлиб фойдаланилган, унда кийим-кечак, пойабзал, бош кийимлар, дори-дармонлар, китоблар, маҳаллий ҳунармандчилик буюмлари каби аҳоли ва сайёҳлар учун қизиқарли нарсалар сотилган.

Совет даврида бино ёдгорлик биносига айлантирилган ва у ерда фақат эсдалик совғалари ва кичик кундалик нарсалар сотилган. 2005 йил қайта таъмирлаш ва реставрация ишлари олиб борилган ва галерея (тарихий иншоот)га айлантирилган. Айни пайтда Чорсу савдо гумбази ёдгорлик биноси мақомига эга бўлиб, музей ва тасвирий санъат галереяси сифатида фойдаланилмоқда. Кўплаб ўзбек ва хорижий таниқли рассомлар ва ҳайкалтарошлар ўзларининг ишларини шу галереяда намойиш қилмоқдалар.

Амир Шоҳмурод ўз даврида таълим тизими ва масжид, мадрасалар фаолиятига алоҳида эътибор қаратганлиги учун ҳам таълим тизими биноларининг таъмирланиши, қурилишига катта эътибор қаратган. Жуда кўплаб мадрасалар барпо этилган ва таъмирланган.

Маҳаллий тарихчилардан Садриддин Айний ўзининг эсдаликларида Амир Шоҳмуроднинг мадраса хужраларини таъмирлаш тўғрисидаги фармони ҳақида тўхталиб ўтиб қуйидагиларни ёзади: “Ҳар бир талаба мадраса хужраларидан бирини ўз харжи ва меҳнати билан обод қилиб, унга кириб ўтирса, хужра у талабаники бўлади ва қачонки талаба хужрани тарк этмоқчи бўлса, хужрани тузатишга сарф қилган маблағларини бошқа бир талабадан олиб, хужрани унинг номига ўтказиши мумкин. Бу тадбир яхши натижа бериб, Бухоро ва Самарқанд мадрасаларининг хужралари икки-уч йилда обод бўлиб, бир қанча йиллар мадраса хужраларининг талабадан талабага ўтиши, тузатишга сарф бўлган ҳақиқий маблағнинг “олди-сотди”си бўлар ва талаба бўлмаган киши, бундай турар жойга яқинлашмас эди”, - деб ёзади [9]. Бу тадбир ҳам бевосита мадрасаларнинг доимий таъмирда бўлишини ва талаб даражасида бўлишини ва таълим олишга келган талабаларнинг яшаш жойи билан таъминланган [10].

Россия империя генерали ва сиёсатчи Леонид Николаевич Соболев ўз асарида Амир Шоҳмурод ва унинг ислохотлари ҳақида тўхталиб ўтади. Жумладан, Амир Шоҳмурод Самарқанд шаҳрида 3 та мадраса қайта тиклаган ва бир нечта таълим учун янги бинолар қурдирган. У ўзининг ҳукмронлик йилларида Самарқанд шаҳрида 70 масжиднинг

50 тадан ортиғини қайта таъмирлатган. Амир Шоҳмурод ҳукмронлик қилган 15 йил ичида Бухоро ва Самарқандда кўплаб мадрасалар, масжидлар, ҳонақоҳлар ва турли бинолар қурилган. У хароба ҳолига тушиб қолган Шайбонийхон ва Хўжа Аҳрор Валий мадрасаларини қайта тиклади. Шайх Шона гузарида 40 хужрали Мулла Эрназарбек мадрасаси (1794-1795 йилларда Эрназар элчи), Нақиб гузарида 44 хужрали Нақиб мадрасаси (1794-1795 йилларда Муҳаммад Аминхўжа нақиб), Регистон гузарида 11 хужрали Назарча мадрасаси (1796-1797 йиллар (Назар) валади Худойназар), Бозорхўжа гузарида 22 хужрали Тўпчибоши мадрасаси (Муҳаммад Амин тўпчибоши) қурилган, Сарипули Равғарон гузарида 20 хужрали Ўткир қушбеги мадрасаси (Ўткир қушбеги ёки Ўткир сўфи) томонидан қурилган.

Тарихчи Мулла Олим Маҳдум Ҳожи ўзининг “Тарихи Туркистон” асарида: “Шоҳмуродбий зиёда сўфий, худога яқинлашиш йўлини тутган (доҳили сулук) ва тараққийпарвар, шариат тарғиботчиси, таоми ўз касби ҳалолидан эди. Бухорода бўлган мадрасаларнинг авқофини жорий қилиб, аҳли илмнинг эъзоз ва икромини бажо келтирар эди. Бухорода Гулобод кўчасида мадрасаси Амир номи ила машҳур бир кичикроқ мадраса бино қилди. Бозорхўжа номли маҳаллада Муҳаммадамин тўпчибоши ҳам бир мадраса бино қилди” – деган маълумотларни беради.

Жаннатмакон мадрасаси ҳам Амир Шоҳмурод раҳнамолигида қурдирилган бўлиб, вақф хужжатида қуйидаги маълумотлар берилади: “Тариқат ҳодийси, шариат муқтадоси, ислом ва мусулмонлар шайхи Кўлобий номи билан машҳур ҳазрат Ҳалифа Жонмуҳаммад ўғли шарофат огоҳ Муҳаммад Ғани маҳдум қизи Биби отун ойим қадим Бухоро ҳисоридан ташқарида, Жаъфархўжа нақиб гузарида битта мадраса қурдирди. У ўн битта хужра, битта чиллаҳона, ҳонақоҳ ҳамда кичик айвондан иборат ва ташқарисида суфаси ҳам бор. Пишиқ ғишт ва ганчдан бино этилди” [11]. Биби отун Комот туманидаги Ҳолвагарон мавзесида 3 таноб хурри холис ерини, унинг ёнидаги тегирмон ва яна бошқа жойлардаги учта тегирмонни ушбу мадраса учун вақф қилдирилган. Мадраса эҳтиёжлари, ходимлари учун зарур маблағлар ва маоши тўланиши тўғрисида маълумотлар берилган [12, Б. 251-255].

Бундан ташқари Амир Шоҳмуроднинг ўғли бўлмиш Хусайн (1778-1829) Мирий таҳаллуси билан ўзининг “Маҳазинат-тақво” асарида Амир Шоҳмурод тахтга ўтиргунга қадар кўплаб илм масканлари қаровсиз қолгани ёки омборхона вазифасини ўтаганлигига эътибор қаратади.

Сарой тарихчиси Мирза Абдулазим Сомий ўз асарида Амир Шоҳмурод ҳақида “Амир Масъум ва ғозий номини олмиш Амир Шоҳмурод одил, ҳақгўй ҳукмдор эди. Унинг амирлиги даврида барча бидъатлар бекор этилиб, суннати Расул кучга кирди. У шариатни кенг

миқёсда ёйиб, ўз ҳолига ташлаб қўйилган вақфларни қайта тиклади, масжиду-мадрасаларни таъмир эттирди, қадамжою авлиёларни обод қилди”, деб ёзади.

Хулоса. Амир Шоҳмурод томонидан қурилган бу иморатлар архитектурасини тадқиқ қилиш асосида шу нарса аниқландики, бинолар архитектураси инсоният тамаддунида етакчи ўринни эгаллайди. Зеро, Болоҳовус масжидида ишлатилган санъат намуналари ва қимматбаҳо тарихий аҳамияти учун ҳам бу иморатлар ЮНЕСКОнинг бутун дунё мероси рўйхатида қайд этилган. Бу иншоотлар макон ва замонда санъат, меъморчилик, қурилиш ва халқ амалий санъати (ганжкорлик, ёғоч ўймакорлиги ва ундаги нақш турлари ва бошқалар)га хос юксак чўққиларни ўзида акс эттира олган. Ўша даврда машҳур бўлган Уста Мулла Обид, унинг фарзанди Муҳаммад Мусо ва унинг ўғиллари Мадусмон, Исохон, Юсуфали усталарнинг меҳнати намуналари ҳалигача иморатларда ўз аксини топиб келмоқда. Миллий қадриятларимизнинг турли амалий санъат усулларини ўзида жо қилган Болоҳовус масжиди архитектурасида ўзига хос маҳобатлилик, ҳашаматлилик, куч-қудрат, Чорсу иморатидаги бойлик ва адолатлилик рамзлари шаклланган. Бу эса қурилган иморатларнинг миллийлигини ва унинг тенгсиз халқ бойлиги эканлигини намоён этиб келмоқда.

Бундан ташқари қурилган иморатлар ёки қайта таъмирланган ва тикланган иморатларнинг асосий қисми Бухоро амирлиги таълим тизими иморатлари сифатида аҳамиятга моликдир. Бу эса илм намоёндалари учун берилган имкониятлар жамланмасидир. Ўз даврида адолатли бўлган ва кези келса шавқатсиз шахс сифатида давлатни бошқарган Амир Шоҳмурод учун илм намоёндалари ва илм толиблари доимий эъзозда бўлиб қолганлигини билдиради.

Адабиётлар рўйхати

1. ЎзМА. И-323.55.2 Абдуллахоннинг шарқий мадрасаси вақфи; И-323.55-9. Қулбобо мадрасаси вақфи, ЎзР МДА. И-323.40 Чучук ойим мадрасаси вақфи; ЎзМА. И-323.15, 115, 115-6. Жуйбори Калон мадрасаси вақф ҳужжати

2. ЎзМА. И-126, 1-1992-76. Бу ҳужжатда Олий сангин мадрасаси ҳақида сўз боради. ЎзМА. И-323.19. Хожа Нихол мадрасаси вақфи. Унда Чорсуки сангин мадрасаси номи қайд этилган.

3. ЎзМА. И-126.1-1990-52; ЎзМА. И-126.1-1990-10; 1-1994-5; Ҳинд сайёҳи. –Б. 14. Манбаларда мадраса номлари келтирилганда чубин мадрасаси деб юритилади.

4. ЎзМА. И-323.28. Абдушукурбой мадрасаси вақф ҳужжати; ЎзМА. И-323.88. Иқромхожа мадрасаси вақф ҳужжати ва бошқалар

5. ЎзМА. И- 323. 49. Жаннатмакон мадрасаси вақф ҳужжати.

6. Абдусаттор Жуманазар: Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент. Академ нашр, 2017.
7. Алламуратов Ш., Джураева У. Ремесленные и торговые отношения в бекствах восточной Бухары в конце XIX–начале XX вв //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/S. – С. 105-110.
8. Алланазаров М. БХСР маориф тизимидаги кадрлар тайёрлаш масалалари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5/S. – С. 95-99.
9. Алланазаров М. Вопросы подготовки кадров в системе народного образования БНСР //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5/S. – С. 95-99.
10. Ашуров Я.С. и др. Бухара. Краткий справочник.— Ташкент: «Узбекистан», 1971. — 90 с.
11. В.Вяткин. Памятники древности Самарканда. Самарканд. 1912.
12. Всемирная история архитектуры в 12 томах / под ред. Н. В. Баранова. — М.: Изд-во литературы по строительству, 1969. — Т. 8. — С. 332. — 491 с.; Ашуров Я. С. и др. Бухара. Краткий справочник. — Ташкент: «Узбекистан», 1971. — 90 с.
13. Давлатова Ш. Узбекистонда бошқарув структурасининг шаклланиши ва тараккиётида миллий масаланинг тутган урни (XX асрнинг 20-йиллари) //Тошкент. Navro'z. – 2016.
14. Жумаева Ш. Налоговая политика Хивинского хана Мухаммада Рахимхана I //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5/S. – С. 437-442.
15. Жумаева Ш. Хива хони Мухаммад Рахимхон I нинг солиқ сиёсати // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 5/S. – С. 437-442.
16. М. Ю. Саиджанов «Архитектура Самарканда. 1935. История города», ru.wikipedia.org/wiki/ Категория: “Здания и сооружения Самарканда” ; ru.wikipedia.org/wiki/ Категория: “Всемирное наследие по алфавиту”
17. С.Айний. Тарихи амирани манагитат-и Бухара. Куллийят, джилди 10. Душанбе, 1966.
18. Турсунов Н. Н., Алламуратов Ш. А. Развитие торговых отношений и ремесел в бекствах Восточной Бухары //Бюллетень науки и практики. – 2021. – Т. 7. – №. 3. – С. 348-353.
19. Shodavlatovna D. S. et al. The issue of public administration in nizamulmulk's “policy” //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 1007-1012.
20. Shodavlatovna D. S., Chorievna J. S. The issue of a just king in kaikous's nightmare //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 3. – С. 1416-1420.
21. Uljaeva S. M. et al. Posts and Ranks Concerning to Central Power Empire of Amir Temur //International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Т. 24. – №. S1. – С. 530-536.